

अथो औद्धटकाव्यलिङ्गलक्षणं प्रकृत्य प्रतीहारेन्दुराजेन “ननु काव्यग्रहणेन कथं काव्यस्य सरसपदार्थनिष्ठतोपदर्श्यते—” इत्याद्याशङ्क्य मध्ये कथमपीत्य-
मरुकपथं दृष्टान्तीकृत्य “न खल्वत्रार्थालंकारः कश्चित्परिदृश्यते । अथ माधु-
याजोभ्यां परिवृंहितस्य प्रसादस्य विद्यमानत्वात्काव्यता ।” इत्यभिधाय च पुन-
रपि “—ननु चात्रापि ईर्ष्याविप्रलम्भविरहविप्रलम्भशृङ्गाराभ्यां स्वतिरोधाने-
नोपकृतः संभोगशृङ्गारो नायिकानिष्ठो निबद्धस्तद्योगाच्च रसवत्त्वमलं भविष्यति—”
इत्यादिशङ्कासमाधी महता संरम्भेणाकारिषाताम् । तेन द्वितीयस्मिन्नुदाहरणेऽ-
लंकृतिविरह एवापतति । भोजदेवेनापि—“यात्रां दैन्यपराभवप्रणयिनीं नेक्ष्वा-
कवः शिक्षिताः सेवासंवलितः कदा रघुकुले मौलौ निबद्धोऽञ्जलिः । सर्वं तद्विहितं
तथाप्युदधिना नैवोपरोधः कृतः पाणिः संप्रति मे हठात्किमपरं स्पृष्टुं धनुर्वाञ्छति ॥
अत्र निरलंकारत्वेऽपि अर्थौजित्याद् गुणत्वम्” (स. कं. १ परि.) इति निर-
णायि । इत्थं चालंकार्ये निर्व्यूढेऽनलंकारेऽपि—

‘अङ्गीकरोति यः काव्यं शब्दार्थावनलंकृती ।

असौ न मन्यते कस्मादनुष्णमनलं कृती ॥’

इत्येवमलंकारनिबन्धनं चन्द्रालोककाराणामनलंकार एव ॥

अगुणदिक्—

‘स्वच्छन्दोच्छलदच्छ—’ इति (का. प्र. १ उ.) ।

अत्र अद्यपि दीर्घसमासादिरूप ओजोगुणस्तथा ‘दीप्त्यात्मविस्तृतेर्हेतुरोजो
वीररसस्थितिः । वीभत्सरौद्ररसयोस्तस्याधिक्यं क्रमेण च ॥’ (का. प्र. ८ उ.) इत्य-
नेन वीररसादावेव तस्योपयुक्तत्वेनात्र गङ्गावर्णनेऽनुपयुक्तत्वात्प्रत्युत दोषत्वाच्च
नैर्गुण्यमेव । यद्यपीदं काव्यप्रकाशेऽव्यङ्ग्यात्मकावरकाव्यगशब्दचित्त्रत्वेनोदाहृतं
तथाप्युक्तरीत्या निर्गुणत्वसत्त्वात्तदुदाहरणमपीति न दोषः । एवम्—

‘मोक्षः स कृष्णसारक्षणे क्षणेनैव तत्क्षणाद्भवति ।

इत्याचक्षँरुयक्षः समैक्षि गौर्या कटाक्षेण ॥’

इत्येवंजातीयकं गुणहीनार्थालंकारोदाहरणमपि ज्ञेयम् । अत्र यद्यपि शब्दालंकार
एव भाति तथा श्लेषेणार्थालंकारोऽस्त्योति सरसामोदेऽच्युतरायपण्डिताः । एवं
सत्यप्यलंकारतोऽलंकार्यस्य गुण्यस्यान्तरङ्गाणां गुणानां संकोचो न शोभनः ।
तथा चोक्तं भोजदेवेन—‘अलंकृतमपि श्रव्यं न काव्यं गुणवर्जितम् । गुणयोग-
स्तयोर्मुख्यो गुणालंकारयोगयोः ॥’ इति । पुनश्च वामनभोजदेवाभ्याम्—
‘युवतेरिव रूपमङ्गकाव्यं स्वदते शुद्धगुणं तदप्यतीव । विहितप्रणयं निरन्तराभिः
सदलंकारविकल्पकल्पनाभिः ॥ यदि भवति वचश्च्युतं गुणेभ्यो वपुर्विव यौवन-
वन्ध्यमङ्गनायाः । अपि जनदयितानि दुर्भगत्वं नियतमलंकरणानि संश्रयन्ते ॥’
इति च । इदमेव प्रतीहारेन्दुराजोऽप्यवोचत्—“मुख्यया तावद् वचसा गुण-

LIBRARY

gamawadi Math, Varanasi

2603